

РОЗДІЛ 2. ПРИВАТНЕ ПРАВО

Мироненко І.В.

ORCID: 0000-0003-2853-2597

Гейнц Р.М.

ORCID: 0000-0003-2854-7414

АВТОРСЬКІ ПРАВА НА СЛУЖБОВІ ТВОРИ, СТВОРЕНІ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНИМИ ПРАЦІВНИКАМИ

УДК 347.78

Постановка проблеми. Професійна діяльність науково-педагогічних працівників безпосередньо пов'язана із здійсненням інтелектуальної творчої діяльності, адже включає підготовку лекцій, методичних посібників, написання тез, наукових статей тощо. Відповідно до ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів від 24 липня 1971 р. із змінами від 2 жовтня 1979 р. [1] термін «літературні і художні твори» охоплює всі твори в галузі літератури, науки і мистецтва, яким би способом і в якій би формі вони не були виражені. У ст. 433 Цивільного кодексу України (надалі – ЦК України) [2] в переліку об'єктів авторського права зазначаються лекції, статті та інші усні і письмові твори. Відтак здійснення професійної діяльності науково-педагогічних працівників супроводжується створенням об'єктів авторського права і, оскільки йдеться про їх створення під час виконання професійних обов'язків, постає питання поширення на них правового режиму службового твору як об'єкта авторського права. Це важливо з огляду на визначення носія майнових авторських прав на такі твори і розподіл авторських прав між науково-педагогічним працівником і закладом вищої освіти.

За останні десять років нормативно-правова база, яка регулює відносини у цій сфері зазнавала чимало змін, які, незважаючи на досягнуті успіхи, залишали низку суперечливих положень щодо авторських прав науково-педагогічних працівників закладів

вищої освіти і самого закладу вищої освіти на твори, створені науково-педагогічними працівниками під час виконання останніми своїх професійних обов'язків. В літературі наголошується, що «дуже часто виступи, промови, лекції, наукові праці викладачів вищів є об'єктом плагіату чи іншого недобросовісного використання. Проте іноді науково-педагогічні працівники вищих навчальних закладів стикаються не лише із неправомірним використанням їхніх творів іншими особами, а й із порушенням їхніх авторських прав самим навчальним закладом, у якому вони здійснюють свою освітню діяльність» [3, с.122]. З набуттям чинності 1 січня 2023 року нового Закону України «Про авторське право і суміжні права» №2811-IX від 1 грудня 2022 року [4], досліджувані відносини зазнали змін, чим і обумовлюється актуальність тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання правового регулювання авторських прав науково-педагогічних працівників та окремі аспекти охорони авторських прав на службові твори досліджувалася у працях таких науковців як З. Козлиєва [5], Т. Польова [6], О. Радкевич [7], О. Яворська [8] та ін. У своїх працях зазначені науковці піднімають проблематику судового захисту авторських праць науково-педагогічних працівників, достатньо ґрунтовно її розкривають і пропонують власні шляхи їх вирішення. У 2010 році Ю. С. Єпіфановою була захищена дисертація на здобуття ступеня кандидата юридичних наук на тему «Авторські права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів» [9]. В роботі авторка досліджує правову природу суб'єктивних авторських прав науково-педагогічних працівників, підстави їх виникнення, здійснення та захисту. Водночас оновлення чинного законодавства у сфері авторських прав потребує наукового аналізу відповідних доктринальних підходів та нормативних положень на предмет їх відповідності сучасним реаліям і вирішення назрілих проблем, які залишалися поза увагою законодавця декілька десятків років. В повній мірі це стосується і тематики нашого дослідження.

Метою статті є визначення правоволодільців авторських прав на службові твори, створені науково-педагогічними працівниками.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ч.1 ст. 53 Закону України «Про вищу освіту» [10] науково-педагогічні працівники – це особи, які за основним місцем роботи у закладах вищої освіти провадять навчальну, методичну, наукову (науково-технічну, мистецьку) та організаційну діяльність. Обов'язком науково-педагогічного працівника є здійснення викладання на високому науково-теоретичному і методичному рівні навчальних дисциплін відповідної освітньої програми за спеціальністю та провадження наукової діяльності (ст. 58 Закону України «Про вищу освіту»). Відтак професійна діяльність науково-педагогічного працівника охоплює виконання різних видів робіт, кожна з яких має інтелектуальну, творчу складову і передбачає створення науково-педагогічним працівником об'єктів авторського права - лекцій, навчальних посібників, наукових статей тощо.

Закон України «Про авторське право і суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-ХІІ (втратив чинність з 1 січня 2023 року) (надалі – Закон України «Про авторське право і суміжні права») (1993 р.) визначав службовий твір як твір, створений автором у порядку виконання службових обов'язків відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між ним і роботодавцем [11]. Тобто, до 1 січня 2023 року службовий твір – це твір, який створювався науково-педагогічним працівником у порядку виконання службових обов'язків, а також – це твір, створений відповідно до службового завдання чи трудового договору. Провівши відповідний аналіз, свого часу Л. А. Литвинова виокремила такі ознаки службового твору як об'єкта авторського права: 1) твір має бути створений автором у порядку виконання службових обов'язків; 2) твір має бути створений відповідно до службового завдання чи трудового договору (контракту) між автором і роботодавцем; 3) виконання роботи може бути здійснено як протягом робочого часу, так й у позаробочий час, незалежно від місця створення службового твору; як із застосуванням засобів і матеріалів, що належать роботодавцю, так і без застосування

таких засобів та матеріалів [12]. Такий підхід поділяє О. Радкевич [7, с. 52].

Чинний на сьогодні Закон України «Про авторське право і суміжні права» поняття службовий твір визначає як твір, створений працівником у зв'язку з виконанням обов'язків за трудовим договором (контрактом). Тобто, для віднесення твору, створеного науково-педагогічним працівником до службового необхідно з'ясувати чи твір створюється на виконання обов'язків, які виникають з трудового договору (контракту). Для цього, насамперед, слід проаналізувати умови контракту і, якщо у ньому є перелік творів, які зобов'язався розробити науково-педагогічний працівник, то на них буде поширюватися правовий режим службового твору.

Впродовж строку чинності контракту науково-педагогічний працівник часто може бути залучений до викладання нових дисциплін. І, якщо науково-педагогічний працівник розробив комплекс методичного забезпечення з дисциплін, які не були визначені контрактом, але ті, викладання яких від забезпечував, то постає питання чи слід їх визначати як службові твори з огляду на легальне визначення поняття «службовий твір» у Законі України «Про авторське право і суміжні права»? Видається, що відповідь на це питання буде ствердною, оскільки контракт містить умови щодо виконання науково-педагогічним працівником обов'язків за відповідною посадою, які деталізуються у посадовій інструкції. Більше того, окрім контракту, діяльність науково-педагогічного працівника регулюється низкою інших нормативно-правових актів, зокрема, Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності, які затверджені Постановою КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 із змінами від 24 березня 2021 року [13], які також містять вимоги до науково-педагогічних працівників, які задіяні в освітньому процесі. Відтак твір, створений науково-педагогічним працівником буде службовим, якщо він створений під час виконання ним професійних обов'язків, незалежно від того йдеться про його створення в контракті чи ні. З огляду на зазначене, незважаючи на термінологічні розбіжності у визначенні поняття службовий твір у Законі України «Про авторське право і суміжні права» (1993 р.) та у чинному Законі України «Про авторське право і суміжні

права», правовий режим службового твору, поширюється на всі твори, створені у зв'язку із виконанням професійних обов'язків.

Відповідно до ч. 1 ст. 5 Закону України «Про авторське право і суміжні права», авторське право становлять особисті немайнові права автора і майнові права суб'єктів авторського права. Первинним суб'єктом авторського права є автор твору, а саме фізична особа, яка своєю творчою діяльністю цей твір створила. Відповідно до ч. 1 ст. 9 зазначеного Закону, авторське право на твір виникає внаслідок факту його створення. Твір вважається створеним з моменту первинного надання йому будь-якої об'єктивної форми (письмової, речової, електронної (цифрової) тощо). Незважаючи на те, що відносини між науково-педагогічним працівником і закладом вищої освіти регулюються контрактом, підставою виникнення авторських прав на твір є факт його створення, а не трудовий договір чи контакт і, відповідно, первинним суб'єктом буде саме науково-педагогічний працівник, якому будуть належати особисті немайнові права автора.

Що стосується майнових прав на службовий твір, то у частині другій ст. 16 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1993 р.) йшлося про те, що розподіл майнових прав на службовий твір визначався законом, якщо інше не передбачено договором між автором і роботодавцем. Із цього випливало, що на законодавчому рівні закріплювалася презумпція належності майнових прав автору службового твору, яка могла бути змінена в договірному порядку. При цьому йшлося не про трудовий, а цивільно-правовий договір, сторонами якого виступали б роботодавець і працівник - автор твору. На цивільно-правовому характері цього договору наголошується і в літературі [7, с.52].

Розглянемо норми чинного законодавства, які визначають праволодільців майнових прав у сфері авторського права. Відповідно до ч. 2 ст. 440 ЦК України, майнові права на твір належать його авторові, якщо інше не встановлено договором чи законом. Водночас частиною 3 цієї ж статті встановлено, що майнові права інтелектуальної власності на твір, створений у зв'язку з виконанням трудового договору (контракту), переходять до юридичної або фізичної особи, де або у якої працює автор, з моменту ство-

рення службового твору у повному складі, якщо інше не передбачено договором чи законом. Аналіз положень зазначеної норми в частині застосування законодавцем терміну «переходять» дає підстави для висновку, що у разі створення службового твору, за загальним правилом, всі майнові права перейдуть до роботодавця з моменту створення службового твору, тобто надання службовому твору будь-якої об'єктивної форми. З викладеного можемо зробити висновок, що на сьогодні законодавець змінив підхід і закріпив презумпцію належності майнових прав на службовий твір роботодавцю.

Презумпція належності майнових прав на службовий твір може бути змінена договором або законом. Частина 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права», яка за змістом тотожна положенням ч. 3 ст. 440 ЦК України, деталізує якими договорами може бути змінена презумпція належності майнових прав на службовий твір роботодавцю – це або трудовий договір (контракт), або інший договір щодо майнових прав на службовий твір, укладений між працівником (автором) і роботодавцем. Отже, набуття науково-педагогічним працівником майнових прав на службовий твір має бути передбачено у договорі (контракті), укладеному між ним і закладом вищої освіти. За умови відсутності такого положення у договорі (контракті), майнові права на службовий твір будуть належати закладу вищої освіти. У разі ж укладення трудового договору (контракту), який не містить такого положення, майнові права на службовий твір можуть також належати науково-педагогічному працівникові у тому разі, якщо це передбачено додатково укладеним цивільно-правовим договором між закладом вищої освіти і відповідним працівником.

Водночас Законом встановлено, що працівник - автор службового твору, майнові права на який переходять до роботодавця, має право на винагороду. При цьому, якщо посадові обов'язки працівника прямо передбачають створення службових творів відповідних видів, авторська винагорода за створення і використання таких творів, а також за перехід прав на них може бути включена до заробітної плати працівника відповідно до договору

між працівником і роботодавцем (абз. 2 ч. 2 ст. 14 Закону України «Про авторське право і суміжні права»).

Відповідно до ч. 3 ст. 11 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (1993 р.), особа, яка мала авторське право (автор твору чи будь-яка інша особа, яка відповідно до договору або закону набула авторське майнове право на цей твір), для сповіщення про свої права могла використовувати знак охорони авторських прав, який складався з таких елементів: латинська літера «с», обведена колом; ім'я або найменування особи, яка має авторське право; рік першої публікації твору. Іншими словами, знак охорони авторських прав міг бути використаний як для охорони особистих немайнових та майнових прав автора твору, так і для охорони майнових прав інших осіб, які їх набули на законних підставах.

Чинне ж законодавство містить дещо інший підхід щодо використання знаку охорони авторських прав. Відповідно до ч. 2 ст. 437 ЦК України, суб'єкти авторського права для повідомлення про свої майнові права можуть використовувати спеціальний знак, встановлений законом. Зазначене положення деталізується в абзаці другому ч. 3 ст. 9 чинного Закону України «Про авторське право і суміжні права»: суб'єкт авторського права для повідомлення про свої **майнові права** (*виділено – нами*) може використовувати знак охорони авторського права, що складається з латинської літери «С», обведеної колом - ©, поряд з яким зазначаються ім'я (найменування) суб'єкта майнових прав на твір, рік першого опублікування твору.

Відтак, якщо майнові права на службовий твір науково-педагогічного працівника переходять до закладу вищої освіти в повному обсязі, то і знак правової охорони може використовувати тільки заклад вищої освіти. У свою чергу, науково-педагогічний працівник може використовувати знак правової охорони (тобто зазначати своє ім'я із знаком правової охорони авторських прав) за умови, що йому також належать майнові права на службовий твір.

Висновки. Проведене дослідження вказує, що чинним Законом України «Про авторське право і суміжні права» запроваджено зміни щодо правового режиму «службового твору», зокрема в

частині презумпції правоволодільця майнових прав на службовий твір, а також порядку використання знаку правової охорони у сфері авторського права. Загалом зміни, які стосуються правового регулювання авторських прав є позитивними, але реалізація їх на практиці потребує додаткового врегулювання питання щодо розподілу майнових авторських прав у трудовому договорі (контракті), який укладається між науково-педагогічним працівником і закладом вищої освіти, зокрема, в частині обов'язкового включення до такого договору (контракту) умов щодо розподілу майнових прав на службові твори.

1. *Бернська конвенція про охорону літературних та художніх творів. Паризький Акт від 24 липня 1971 року, змінений 2 жовтня 1979 року.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#top
2. *Цивільний кодекс України від 16 січня 2023 р. (дата оновлення: 28.05.2023).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
3. *Дяченко С.В., Таранюк Т.О. Авторські права науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти: судовий захист. Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 122-125*
4. *Про авторське право і суміжні права: Закон України від 1 грудня 2022 р. № 2811-IX. (дата оновлення: 15.04.2023).* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text>
5. *Козлиєва З. Договірне регулювання відносин щодо використання службового об'єкта інтелектуальної власності. Науковий часопис Національної академії прокуратури України. 2018. № 1. С. 96-106*
6. *Польова Т.В. Основи закладання європейської моделі реалізації авторських та суміжних прав вітчизняних науково-педагогічних працівників. Траєкторія науки. Міжнародний електронний журнал. Том 2. № 4 (2016). С. 4.13 – 4.20*
7. *Радкевич О. Право інтелектуальної власності на службовий твір. Colloquium-journal (PEDAGOGICAL SCIENCES). № 24(111), 2021. С. 49-53.*
8. *Яворська О. Охорона прав інтелектуальної власності науково-педагогічних працівників: здобутки, перспективи, проблеми. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2016. Випуск 63. С. 113–119*
9. *Єтіфанова Ю. С. Авторські права науково-педагогічних працівників вищих навчальних закладів: автореф. ... дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2010. 16 с.*

10. *Про вищу освіту: Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII (дата оновлення: 28.05.2023). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>*
11. *Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23 грудня 1993 р. № 3792-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12#Text> – втратив чинність з 01 січня 2023 р.*
12. *Литвинова Л.А. Службовий твір як об'єкт авторського права. Матеріали міжнародної конференції «Бібліотека. Наука. Комунікація» (м. Київ, 6-8 жовтня 2015 р.). URL: [Службовий твір як об'єкт авторського права \(pibiv.gov.ua\)](http://pibiv.gov.ua)*
13. *Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова КМУ від 30 грудня 2015 р. № 1187 (дата оновлення: 24.03.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2015-%D0%BF#Text>*

Мироненко І. В., Гейнц Р. М. Авторські права на службові твори, створені науково-педагогічними працівниками

Стаття присвячена дослідженню нормативних підходів щодо авторських прав науково-педагогічних працівників на службові твори у зв'язку із прийняттям 1 грудня 2022 року нового Закону України «Про авторське право і суміжні права». В роботі проведено порівняльний аналіз дефініції поняття «службовий твір» за чинним законодавством із нормами законодавства, яке було чинним до 1 січня 2023 року, визначено на які твори, створені науково-педагогічними працівниками поширюється правовий режим службового твору.

Встановлено, що чинним законодавством закріплена презумпція належності майнових прав закладу вищої освіти на службовий твір, створений науково-педагогічним працівником. Якщо в трудовому договорі (контракті) відсутня умова про зміну цієї презумпції, то це можна зробити, уклавши цивільно-правовий договір, сторонами якого виступають заклад вищої освіти і науково-педагогічний працівник. Зроблено висновок про необхідність доповнення трудового договору (контракту) умовою щодо майнових прав науково-педагогічного працівника на службові твори. Звернено увагу на те, що сьогодні суб'єкт авторського права знак правової охорони (©) може використовувати тільки для позначення своїх майнових прав. Проведене дослідження не вичерпує усіх проблемних аспектів тематики дослідження. Перспективу її подальшого вивчення вбачаємо у вирішенні питань, які стосуються реалізації авторських прав у цій сфері.

Ключові слова: авторське право, службовий твір, майнові права, немайнові права, науково-педагогічний працівник, роботодавець

Myronenko I.V., Heints R.M. Copyrights for official works created by scientific and pedagogical workers.

The article is devoted to the research of regulatory approaches regarding the copyright of scientific and pedagogical workers on official works in connection with the adoption of the new Law of Ukraine «On Copyright and Related Rights» on

December 1, 2022. In the work, a comparative analysis of the definition of the concept of «official work» under current legislation with the legislation that was in force until January 1, 2023 was carried out, it was determined which works created by scientific and pedagogical workers are subject to the legal regime of official work.

It has been established that the current legislation enshrines the presumption of ownership of property rights of a higher education institution for an official work created by a scientific and pedagogical employee. If there is no provision for changing this presumption in the employment contract (contract), then this can be done by concluding a civil law contract, the parties of which are the institution of higher education and the scientific and pedagogical worker. A conclusion was made about the need to supplement the employment contract (contract) with a condition regarding the property rights of the scientific and pedagogical worker to official works. Attention is drawn to the fact that today the subject of copyright can use the sign of legal protection (©) only to indicate his property rights. The conducted research does not exhaust all problematic aspects of the research topic. We see the prospect of its further study in solving questions, related to the implementation of copyright in this area.

Keywords: copyright, official works, property rights, non-property rights, scientific and pedagogical workers, employer